

ban kiemelkedő, az ország politikai és művészeti életében vezető szerepet játszó és itt birtokos – Bajnai Both család nevéhez köthetjük.

A feltárás céljaul tűzte ki, hogy tisztázza, van-e román kori előzménye a mai (a 17., majd a 19. század legvégén átépített) gótikus templomnak, dokumentálja a korábbi járószinteket, a pasztofórium alapozását, és mentse meg a még fellelhető faragott kőanyagot.

A helyszínen nehézséget jelentett, hogy a feltárás előtt és alatt az új liturgikus tér – pár éve csiszolt süttői mészkőből elkészült – mobiliáit a helyükről elmozdítani nem lehetett, valamint, hogy a felmenő falazatokat minimálisan sem volt mód megvizsgálni.

A kutatás során tisztázódott, hogy a templomnak (pontosabban a szentélynek) román kori előzménye nincs. A sokszög záródású szentélyfal alapozása, bár több helyen kicsit megtörik, teljes egészében egységes, sok kavicsadalékkal kevert, kissé sárgás színű meszes habarcsba hézagosan rakott, tisztán terméskőből készült, s 152 cm-ig nyúlt le a sárgás löszös altalajba. Ez az alapozás megegyezik az elmúlt években a Sándor–Metternich kastély főépülete alatt feltárt, a 15. század utolsó harmadára keltezett nemesi kúria alapozásával.

Az első járószint 23–25 cm mélyen a fent említett alapozási kiugráshoz kapcsolódott. A falsarkokban álló féloszlopok kő lábazatai ugyanehhez a szinthez alkalmazkodtak. A szentély belső falai – legalábbis az alsó szakaszban – meszelve voltak, festésnek nyomát nem találtuk. A középkori hajó külső déli sarkát és az egykori külső járószintet 37 cm mélyen a déli oldalon, az úgynevezett „urak házában” tártuk fel. Szintén a déli oldalon tisztáztuk, hogy a hajófal és a szentélyfal szervesen egybeépült. Mivel a szentélybelső talaját a török pusztítás utáni építkezések során teljesen átforgatták, ezért a gótikus kiépítéshez köthető oltáralapozást nem találtunk. Megállapítottuk, hogy a pasztofóriumnak külön alapozása nem volt, s jelenlegi formájában átalakított. Ugyanakkor két középkori, K–Ny-i tájolású, melléklet nélküli sír töredékes vázára bukkantunk a szentély tengelyében, 118 és 123 cm mélységben.

A második járószint 13–15 cm mélyen húzódott. A halszálla mintában lerakott téglaburkolat az 1698-ban történt nagy barokk átépítéshez, a birtokos és kegyúr Sándor Menyhért nevéhez köthető. Ekkor készült a szentély tengelyében, a K-i faltól 114–118 cm-re, nagyméretű faragott középkori nyíláskeretek másodlagos felhasználásával az első barokk oltáralapozás. A vegyes anyagból (kő, téglá, süttői vörös mészkő) fehér meszes habarcsba rakott oltáralapozás 75–80 cm-ig nyúlt le a laza, bontási törmelékkel kevert talajba. A nagyon laza törmelékkel kevert rétegből egyaránt kerültek elő a pasztofórium kisebb faragványai és a gótikus boltozat, valamint a nyíláskeretek nagyobb darabjai. Egy É–D-i irányú újkori kislánysír töredékes vázát és koporsójának famaradványát 170 cm mélyen találtuk meg. A templom – már bolygatott – török kori és újkori temetkezéseinek nyomaival mindenütt találkoztunk.

A történeti forrásokból ismert 18. századi főoltárfelállításhoz tartozónak tartjuk az oltáralap K-i végében feltárt két faoszlopot.

A barokk téglapadlót a következő, 19. század végi nagy átépítésig használták. Ekkor bővítették ki az egyhajós templomot a mai formájában látható háromhajósra, s burkolták le a szentélyt sárga-fekete műkőlapokkal.

A feltárás leletanyagából, melyet az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban helyeztünk el, a gótikus és reneszánsz faragott kőanyagot kell kiemelni.

B. BENKHARD LILLA

21. Bajna, Sándor–Metternich kastély

(Komárom–Esztergom megye) Kk

A kastélyegyüttes – megszakításokkal – több éve folyó régészeti kutatásainak lezárásaként, azok eredményeihez kapcsolódva került sor a 2004. évi feltárára. Elsősorban a főépület Ny-i és É-i homlokzata előtt, valamint az ÉNy-i sarokszobában, a korábbi évekhez hasonlóan a kivitelezési munkákhoz igazodva dolgoztunk. Továbbra is arra kerestük a választ, hogy a már megismert 15–16. századi Bajnai Both család főépülete alatt húzódó kúriájához csatlakoztak-e más épületek, s ha igen, azok hol és hogyan helyezkedtek el. 2004-ben a főépületnek a DNy-i sarkához, a korábbiak folytatásában tűztük ki első két szelvényünket. Megállapítottuk, hogy ezen a területen egy egyelőre pontosan meg nem határozott faszerkezetes – a második Bajnai Both periódushoz tartozó – épület pusztult el a török alatt. A döngölt agyagpadlós helyiséghez tüzelőtér is tartozott. Sajnos ezt az épületet a későbbi építkezésekkel – mind az É–D-i, mind a K–Ny irányú falak kiszedésével, majd a terület elplanírozásával – lényegében teljesen elpusztították. Leletanyagából a nagy mennyiségű kerámiát – közöttük a szürke, mázatlan kályhaszemtöredékeket – kell kiemelni. Az újkori építkezések során ugyanide egy keskeny falvastagságú (rövid ideig használt) épületet emeltek, melynek visszabontott maradványait szintén dokumentáltuk. A barokk és klasszicista kastélyépületekhez tartozó egykori kerti járószinteket és burkolatokat (pl. apró gyöngykavicsal felszórt utat) itt, a Ny-i oldalon lehetett legjobban megfigyelni.

A főépület ÉNy-i homlokzata elé húzott szelvényben a korábbi kúria épületéhez tartozó falat szintén nem találtunk. Úgyszintén nem jelentkezett az ÉNy-i sarokszobában már feltárt, s most ismét hitelesített, a kúria megerősítésére szolgáló cölöpsor további, É-i irányba tartó szakasza. Ugyanakkor a talajtól 117 cm és 220 cm közötti mélységben egy szabályos, 120 cm átmérőjű, a barokk építkezésekhez tartozó gödröt bontottunk ki. Benne egy hozzá képest másodlagos cölöplyukat tártunk fel 145 cm mélyen. A gödörből pár kő- és tégladarab mellett, 1-1 cserép, csont, valamint meszelt és festett vakolat töredék került elő.

A főépülettől D-re lévő, a „C” épülethez kapcsolódó úgynevezett kisudvarban kijelölt É-D-i és K-Ny-i irányú árkokban sem a nemesi kúria épületéhez, sem a későbbi barokk, illetve klasszicista kastélyegyütteshez tartozó falazatok nem találtunk, viszont a máshol is megfigyelt égett réteget a felszíntől mért 70 és 90 cm mélység között dokumentáltuk. Érdelemes leletanyag nem került elő.

A főépület kápolnájában kitűzött árokban a 15–16. századi, valamint a 18. századi falazatok kapcsolatát és az itt is jelentkező égett réteget vizsgáltuk.

Az ÉNy-i sarokszobában már korábban feltárt 70 cm falvastagságú, 148–150×58–60 cm belméretű úgynevezett tornyot hitelesítettük.

A leletanyagot az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban helyeztük el.

B. BENKHARD LILLA

22. Balassagyarmat, Káposztások

(Nógrád megye) B, Szk, N, Á, Kö

2004 június–júliusában megelőző feltárást végeztünk a 22. sz. út elkerülő szakaszához kapcsolódó kamionparkoló helyén. A lelőhely valaha szigetként emelkedhetett ki két egykori, mára kiszáradt Ipoly-ág között. Ezen az egykori szigeten tártunk fel kb. 5000 m²-t. Maga a lelőhely a nyomvonalon kívül is folytatódik. A rétegsort tönkretette az erdőtelepítést előkészítő altalajlázítás. A legidősebb leletek a hatvani kultúrához köthetők: néhány seprű- és textildíszes edénytöredék került elő a szántással alaposan megbolygatott humuszból. Szintén ilyen összefüggésben került elő néhány késő bronzkori edénytöredék és egy kőbalta darabja.

Összesen 39 objektumot tártunk fel, melyek közül három szkíta kori, félig földbe mélyített ház. Mindhárom ház középoszlopos volt. Az egyik házban igen gazdag leletanyagot találtunk a 12 betöltési rétegben. Kiemelkedő leletnek számít egy szkíta bronznyílhegy, amelyet az egyik ház betöltésében találtunk. Igen sok és változatos orsógomb került elő, amelyek között több díszített példány is található. Néhány cölöplyuk és gödör tartozott még ehhez a korszakhoz. A nyílhegy és a kerámiaanyag alapján a telep lakói Kr. e. 6–3. század között élhettek a településen. Néhány kisebb gödörből hullámvonalas, késő népvándorlás kori–kora Árpád-kori cserepek kerültek elő. Egyetlen gödör leletanyaga tartalmazott középkori kerámiát.

BÁCSMEGI GÁBOR

23. Balatonendréd határa

(Somogy megye) Ő, B, Á

2004. november 17-én terepbejárást végeztünk a Lulla és Balatonendréd között tervezett összekötő út 9,5 km-es hosszában. A nyomvonalból fedettség miatt közel 7 km-es szakasz nem volt járható. A fennmaradó szakaszon kilenc lelőhelyet regisztráltunk.

Öreg-hegy: A lelőhely a község ÉK-i részén, az úgynevezett Öreg-hegyen található, az Endrédi-patak által félkörben (Ny-on) körbevett domb platóján. A tsz telephelyétől közvetlenül ÉÉNy-ra lévő, szántott parcellában figyeltünk meg egy kis átmérőjű, kb. 50–80 m-es foltot, amely telepnyomra utal. A leletanyag néhány őskori oldaltöredék, szürke kovapattinték, kőbaltatöredék, egy újkori oldaltöredék.

Az előző lelőhelytől mintegy 300 m-re ÉNy-ra különítettünk el egy másik lelőhelyet egy szántott parcellában, amely szintén kisméretű, pontszerű, kb. 50 m átmérőjű. A leletanyag néhány őskori és Árpád-kori oldaltöredék, egy őskori kovapattinték.

Tekeres-dűlő K: Balatonendréd É-i részén, az Endrédi-patak Ny-i partján emelkedő domb alján fekszik a lelőhely, közvetlenül a legelő mellett húzódó határrészen. Vetett területen egy kb. 100 m-es átmérőjű foltban intenzív telepnyomok jelentkeztek, intenzitásuk D felé csökkent. A leletanyag közepes mennyiségű őskori kerámia, közte egy kihajló, belül síkozott perem (urnamezős kultúra).

Tekeres-dűlő Ny: A dűlőt fasor (egykor földút) választja ketté. A Ny-i részen található a lelőhely az előzőtől Ny-ra 150 m-re, egy kiemelkedés platóján, amelyet fákkal borított, félkör, illetve „U” alakú völgy választ el a következő, ÉÉNy–DDK-i irányú dombvonulattól. E plató Ny-i szélén mintegy 150×80 m hosszú foltban gyűjtöttünk kerámiatöredékeket. A leletanyag kevés/közepes mennyiségű őskori és késő középkori töredék, egy behúzott peremű, ferdén síkozott (turbántekercses), késő bronzkori tálperem (urnamezős kultúra).

SOMOGYI KRISZTINA

24. Balatonföldvár határa

(Somogy megye) R, B, LT, Á

2004. április 26–27-én és július 3–4-én terepbejárást végeztünk a település rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítése céljából. A terepbejárást során – a nagy fokú beépítettség miatt – lényegében csak a korábbi ismert lelőhelyek lokalizálását, állapotfelmérését, kiterjedésük vizsgálatát tudtuk elvégezni. A település belterületén a kelta földvár (hrsz.: 1660/1–2) régészeti védelem alatt áll. A megvizsgált, azonosított lelőhelyeken az alábbi jelenségeket tapasztaltuk: rézkori (badeni kultúra) telep; kora bronzkori (kisapostagi kultúra) temetkezés; középső bronzkori (dunántúli mészbetétes kerámia) temetkezés; késő bronzkori (urnamezős kultúra) telep; késő vaskori (kelta) földvár, telep; Árpád-kori telep. Az utóbbi években megélénkülő víz alatti régészeti kutatásoknak köszönhetően a Balatonban is több régészeti lelőhelyet, emléket fedeztek fel. A ma védett földvár leomlott részei ma már a Balatonba mosódtak.

Munkatársak: Marton Tibor, Stibrányi Máté, Szabó Zoltán.

VIRÁGOS GÁBOR